

II. Dünya Savaşı Sonrası Anti-Komünist Siyasal İklimin Köy Enstitüleri'nin Kapatılmasına Etkisi

Mithat K. VURAL¹

Özet

Köy Enstitüleri'nin kapatılmasıyla ilgili egemen bakış, Enstitülerin Demokrat Parti iktidarı döneminde yerel eşraf ve toprak ağalarının baskısıyla kapatıldığı yönündedir. Her ne kadar Enstitüler resmen DP tarafından kapatılmış olsa da etkisizleştirilip fiilen kapatılmaları CHP iktidarı dönemine denk gelmektedir. II. Dünya Savaşı'nın bitimiyle Türkiye'de Sovyetler Birliği'nin taleplerine bağlı oluşan anti-komünist siyasal iklim Köy Enstitüleri'nin tasfiyesinde belirleyici olmuştur. Başka bir deyişle Türkiye'de Sovyet taleplerine bağlı olarak sol düşünce ve bu düşünceyle bağlantılı olduğu düşünülen tüm unsurlar ülke çıkarları açısından tehdit olarak algılanarak hedef seçilmiştir. 1945 yılının Aralık ayında Tan gazetesinin tahrip edilmesiyle başlayan süreç sonunda Köy Enstitüleri'nin kurucuları Hasan Ali Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç tasfiye edilirken DTCF'deki hocalar üniversiteden uzaklaştırılmış, sosyalist partiler kapatılmış ve Sabahattin Ali de öldürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Köy Enstitüleri, Sovyet Talepleri, Tan Baskını, Komünizmle mücadele

The Effect of Post-WWII Anti-Communist Political Climate on the Closing Down of Village Institutes

Abstract

Major Opinion Fort He Closure Of Institution Of Villages It's Performed By Democrat Party Due To Pressure Of Landlords And Local Notables. Although The Institution Is Closed By Democrat Party, Had Been Ineffective And Almost Closed Situation During Chp Power Period. Anticomunist Political Environment In Turkey Caused By Soviet Union's Demands Is The Main Reason For Institutions End-Up. In Other Word, Depending On The Soviet Demands Left Thinking In Turkey And All Elements That Is Thought Have Been Linked To This Idea Were Selected Target By Perceived As A Threat To The Interest Of The Country. In December 1945, The End Of The Process Started By The Swoop Of The Tan Newspaper, While The Founders Of The Institutes Of Village Hasan Ali Yücel And İsmail Hakkı Tonguç Taken From Task, The University Teachers In The Dftc Were Removed From The University And Sabahattin Ali Was Also Killed.

Key Words: Institutes Of Village, Soviet demands, The collapse of the newspaper Tan, Fight communism

¹ Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Giris

Köy Enstitüleri üzerine birçok çalışma ve değerlendirme yapılmasına rağmen Enstitülerin kapatılma sürecinin bütün boyutlarıyla anlaşıldığı söylenemez. Hatta genel kanı, bu kurumların Demokrat Parti tarafından ve onun iktidar döneminde kapatıldığı yönündedir. Her ne kadar resmen 1954 yılında kapatılmış olsa da 1946 yılında Hasan Ali Yücel'in bakanlık görevinden alınıp yerine Reşat Şemsettin Sirer'in Milli Eğitim Bakanlığı'na getirilmesiyle Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı döneminde Enstitülerin tasfiyesine girişilmiştir. Bu konuda başta İsmet İnönü olmak üzere CHP'nin ileri gelenleri de hem fikirdir. Sadece CHP'liler değil nerdeyse bütün basın da aynı düşüncededir. Kısaca belirtmek gerekirse; savaş sonrası Türkiye'de egemen olan siyasal iklim başta Hasan Ali Yücel olmak üzere Köy Enstitüleri projesinin birçok mimarının siyasetten ve bürokrasiden tasfiye edilmelerine ve arkasından da Enstitülerin programının değiştirilip klasik öğretmen okullarına dönüştürülmesine neden olmuştur.

1945 yılı içinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin; Türkiye'nin savaş yıllarındaki politikasına tepki olarak Boğazlardan askeri üs ve doğu sınırından toprak talep etmesi, Türk kamuoyunda Sovyetlere yönelik ciddi bir tehdit algısı yaratır. Söz konusu algıyı besleyen birçok neden vardır; Almanların boşalttığı Doğu Avrupa topraklarına Sovyet ordusunun yerleşmesi ve bu bölgelerde sosyalist fikirlerin yaygınlaşması, buna ilaveten SSCB'nin savaş sırasında işgal ettiği İran'dan çekilmeye yanaşmaması, Yunanistan'da yaşanan iç savaştan yararlanarak burada kendisine bağlı komünist rejim oluşturmaya çalışması gibi. Sonuçta bütün bunların etkisiyle Türk kamuoyu ile bürokrasisinde, Osmanlı döneminden kalan Rus karşıtlığı ve anti-komünist duygular bilinçaltından çok çabuk çıkararak yaygınlaşır. Diğer yandan kendini yoğun bir tehdit altında hisseden Türkiye, Sovyet tehlikesine karşı güçlü bir müttefik arayışına girerek Amerika Birleşik Devletleri ile yakınlaşmaya çabalar. Dolayısıyla Yunanistan örneğinden hareketle Sovyet taleplerine karşı ABD'nin dikkatini çekebilmek için içeride bir komünizm tehlikesi yaratmak; sonra yaratılan bu tehlike ile sıkı bir şekilde mücadele yürütüldüğü izlenimini özellikle ABD nezdinde uyandırmak resmi çevrelerde ve kamuoyunda öncelikli politika haline gelir. İktidar "komünizm tehlikesi"ni sürekli gündemde tutarak, Batı'nın Türkiye'ye olan ilgisini arttırma yolunu dener. Bütün bunların etkisiyle Türkiye'de sol düşünce ve bu düşünceyle bağlantılı olduğu düşünülen tüm unsurlar hedef haline getirilir. İlk olarak savaş yıllarında Nazi aleyhtarlığı yaparak Turancı akımlara muhalefet eden ve Sovyet dostluğunu savunan Tan Gazetesi, basınındaki bazı kalemlerin gazeteyi ve Sertelleri doğrudan hedef göstermesi sonucunda 4 Aralık 1945 günü geniş çaplı bir anti-komünist gösteriyle yerle bir edilir. Ardından Yurt ve Dünya ile Adımlar dergilerini çıkaran Behice Boran, Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav basının ve öğrencilerin aktif katılımıyla anti-komünist bir propaganda sonucunda üniversiteden uzaklaştırılır. Aynı iklimin yarattığı baskı sonucunda yurt dışına çıkmaya çalışan Sabahattin Ali öldürülür. Komünizmle mücadeleden Hasan Ali Yücel ve Köy Enstitüleri de nasibini fazlasıyla alır.

I- Hasan Ali Yücel'in Bakanlıktan Alınması

DP'nin kurulmasıyla birlikte, 1946 yılının başından itibaren Türk siyasetinde parti rekabeti ön plana çıkar. 26 Nisan 1946'da toplanan CHP grubu genel seçimlerin öne alınmasını kararlaştırır ve 5 Haziran'da milletvekili seçim yasası değiştirilerek tek dereceli seçim sistemine geçilir. Yoğun kampanyanın ardından 21 Temmuz'da seçimler gerçekleştirilir. Adli denetimin olmadığı, açık oy gizli sayım ilkesinin uygulandığı seçimleri 465 milletvekilliğinin 395'ini alan CHP kazandı. Demokrat Parti ise meclise 66 milletvekili sokmayı başarırken yalnız 4 bağımsız aday seçil-

meyi başarabildi.² Çok partili düzene geçilmesiyle birlikte siyasi dengelerin değişmesi, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından yeni kabineyi kurma görevinin Recep Peker'e verilmesine neden oldu. Yeni kabinede Milli Eğitim Bakanlığı'na Hasan Ali Yücel yerine Reşat Şemsettin Sırer getirildi. Bu değişimin tabii ki İsmet İnönü'den bağımsız gerçekleşmesi mümkün değildi. Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı'ndan alınması ve onun yerine Şemsettin Sırer'in getirilmesi, yeni kurulan DP'ye, CHP'den kayışları en az da tutabilme çabasının bir sonucuydu. Başka bir açıdan ise İnönü; özellikle CHP'ye karşı olası bir muhalefette gündeme gelmesi muhtemel konularda, DP'ye yakın düşünen kişileri hükümete taşıyarak olası bir muhalefetin etkisini kırmaya çalışıyordu. Kısaca belirtmek gerekirse; bütün bu faktörler ve savaş sonrasının siyasal iklimi, Hasan Ali Yücel'in bakanlık görevinde kalmasını zorlaştırıyordu.

Aslında seçimlerden sonra kurulması beklenen yeni kabine hakkında, dönemin basınında yer alan tahminlerde, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in değişeceği görüşü ağırlıkta olmakla birlikte değişmesi gerektiği yönünde üstü kapalı bir hava da vardı.³ Cumhuriyet gazetesinde Yücel'in bakan yapılmayacağı ifade edildikten sonra; köy okulları inşasının köylüye daha yumuşak gelecek bir formüle bağlanması için bakanlıklar arası bir heyet kurulacağı üzerinde durulur. Ayrıca Köy Enstitüleri'nde uygulanan yönetim ve eğitim sistemleri üzerinde esaslı tartışmaların yapılmakta olduğu ve bu kurumların daha verimli olmasını sağlayacak bazı önlemlerin de tasarlandığı vurgulanır. Yeni kabine ile ilgili tahminlerde ise; Milli Eğitim Bakanı'nın değişmesine kesin gözüyle bakıldığı, hatta Hasan Ali Yücel'in İzmir'den döndüğünden beri bakanlığa seyrek uğradığı ve en ufak bir kâğıdı bile imzalamadığı ifade edilir.⁴ Bütün bunlar aslında Yücel'in bakanlıktan ayrılmasının kamuoyu nezdinde bir memnuniyet yarattığının göstergesi olarak okunabilir. Basının büyük bir kısmının hala iktidar partisi etkisinde olduğu düşünüldüğünde söz konusu "memnuniyet" düşündürücüdür. Hasan Ali Yücel'in ve Köy Enstitüleri'nin, İsmet İnönü başta olmak üzere CHP içinde artık desteğini kaybettiği açıktır. Diğer yandan ise yeni bakandan beklentiler kısa sürede gazete sayfalarından dile getirilir:

"Ele alınacak meselelerin başında Köy Enstitüleri davası gelmektedir. Esasen. Köy Enstitülerinin gerek toplanişı, gerekse tedrisatta ve terbiyede kullanılan usuller ve bilhassa bu talebelere yapıldığı görülen bazı telkinat C.H.P. içinde de kuvvetli aksülameller bırakmaktaydı. Yeni Milli Bakanı'nın bu gidişi ilk tenkit eden milletvekillerinden biri olması esasen bu meseleyle ehemmiyetle el konacağını göstermekteydi.⁵

Aslında basında yer alan bu satırlar Sırer'in niçin bakan yapıldığının ipuçlarını vermesi bakımından da önemliydi. Yeni bakan CHP içinde Köy Enstitüleri meselesine uzak durması ve bu konudaki eleştirileriyle biliniyordu.⁶

Meclis'te yeni hükümetin programı okunduğunda, Milli Eğitim Bakanlığı ile ilgili olarak, köy okullarını yapma işinde var olan sisteme devam edileceği, ancak bu okulların kereste, kiremit, cam, çivi gibi para ile satın alınması gereken malzemesini devletin temin edeceği vurgulanır. Asıl dikkat çeken ise, Köy Enstitüleri'nden çıkan gençlerin kendilerinden beklenen hizmeti

² Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa Yayınları, İstanbul, 1996 s.144.

³ *Vatan*, 29 Temmuz 1946; *Tasvir*, 28 Temmuz 1946.

⁴ *Cumhuriyet*, 27 Temmuz 1946. Hasan Ali Yücel'in bakanlıktan ayrılışını olağan karşılayan, Köy Enstitüleri'ne yönelik tepkileri sayfalarına taşıyarak Enstitüler ve Yücel aleyhinde kamuoyu oluşmasında etkili olan basın organları arasında Cumhuriyet gazeteside yer almıştır. Ancak gazetenin başyazarı Nadir Nadi, yıllar sonra yayınlanan anılarında yaşananları çok farklı değerlendirir: "Milli Eğitim Bakanlığı'nda Hasan Ali Yücel'in bıraktığı koltuğa yerleşen Reşat Şemsettin Sırer, görünüşte başlanan esere devam ediyormuş havasını yaşatmaya çalışarak sessiz sedasız, kimseye çaktırmadan Köy Enstitüleri sisteminin ruhunu söndürüyordu. Türk köylüsünün gözü açılmamasında çıkarılan gericiler bir türlü hazmedememişlerdi bu müesseseyi. Çok partili hayata izin verilmesi ile bunların CHP'deki temsilcileri de, daha Yücel zamanında homurdanmaya başlamışlardı." Hatta Nadi'nin anılarında itiraf niteliğinde sayılabilecek şu ifadeler de yer alır: "1946-1950 yılları arasında moda haline gelen bu karşılıklı komünizm suçlamalarının yurdumuzda demokratik gelişmeyi soysuzlaştıran etkenlerden biri olduğunu hemen kimse fark edemiyordu". Nadir Nadi, *Perde Arahından*, Çağdaş Yay., Ankara, 1991, s.s. 313-318.

⁵ *Cumhuriyet*, 1 Eylül 1946.

⁶ Engin Tonguç, *Bir Eğitim Devrimcisi İsmail Hakkı Tonguç Yaşamı, Öğretisi, Eylemi*, Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği Yay., İzmir, 2009, s. 502.

başaracak surette bilgi ve tam bir milli duygu içinde yetişmelerine dikkat edileceği ifadesi olur.⁷ Yeni hükümet ve bakanın Köy Enstitüleri'ne bakışının dışa vurumu olan bu cümle, bu okullarda yetişenlerde bilgi yetersizliği ve milli duygu eksikliği olduğu şeklindeki ön kabulden hareketle dile getirilmiştir. Sirer'in bakan olarak verdiği ilk mesajlardan biri de öğretmen yetiştirme tarzının değişeceği yönünde olmuştur.⁸ Aynı dönemde basında ise; Köy Enstitüleri'nin kuruluşundaki gayeden uzaklaşan bir sisteme doğru kaydığı ve bu durumun uzun müddetten beri tenkit edildiği vurgusu sık sık dile getirilmiştir. Bunun yanında İlk Öğretim Umum Müdürü İsmail Hakkı Tonguç'un ise pek yakında başka bir göreve tayini beklendiği hatta bu tayini Köy Enstitüleri erkânı arasında yapılacak mühim bazı değişikliklerin takip edeceği ifade edilir.

Hasan Ali Yücel'in bakanlıktan alınmasından sonra gazetelerde Köy Enstitüleri'ne yönelik aleyhte haberlerin artması TBMM'ye de yansımış, olumsuz havadan cesaret alan bazı milletvekilleri konuyu Meclis gündemine taşımaya çalışmışlardır. Eski bir general olan CHP Ankara milletvekili Naci Tınaz Meclis'teki konuşmasında; Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nde okuyan çocuklarla temas kurduğunu belirtip bu çocukların iyi yetiştirilmediğini ileri sürerek yeni bakanı bu konuya eğilmeye çağırır. CHP milletvekillerinden gelen bu ve benzeri eleştirilere Hasanoğlan'da dört yıl hocalık yapan DP Çanakkale milletvekili Niyazi Çıtakoğlu'nun cevap vererek Enstitüleri savunması, bu kurumların tasfiyesi konusunda iktidar partisinin daha hevesli ve kararlı olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.⁹

Bütün bu aleyhte propaganda sonucunda CHP hükümeti tarafından çıkarılan kanunlarla öğretmenlere toprak verilmesi güçleştirilmiş, daha önce dağıtılan kitap, alet ve diğer malzemelerinin geri alınması yoluna gidilmiştir. Kültür ve teknik tarım derslerinin program içindeki oranları değiştirilerek, genel kültür dersleri artırılmıştır. 1947'de ve 1948'de çıkarılan yasalarla ise köylünün okul yapımındaki yükümlülüğü sona ermiş, Yüksek Köy Enstitüsü kapatılmıştır. Ayrıca yönetmeliklerle öğrencilerin ders dışı çalışmaları sınırlandırılır, kız ve erkek öğrenciler birbirinden ayrılır. Ardından genelge ile öğrencilerin serbest kitap okumalarına karşı çıkılmış, seviyelerine uygun kitaplar okumaları kararlaştırılmıştır. Dünya klasiklerinden yapılan çeviriler Enstitülerin kütüphanelerinden atılmış, bazıları ise yaktırılmıştır.¹⁰ 1948'de öğretim programı değiştirilip iş eğitimi ilkesi kaldırılmış ve bütün bu düzenlemeler sonucunda Enstitüler klasik okullar haline getirilmiştir.

II-Köy Enstitüleri'nin Kapatılması Üzerine Yapılan Değerlendirmeler

Köy Enstitüleri'nin kapatılmasıyla ilgili değerlendirmeler hala duygusal ve siyasi hassasiyetler üzerinden yapılmakta ve bu yüzden de konuya sağduyulu bir yaklaşım sergilemek güçleşmektedir. Enstitülerin kapatılmasıyla ilgili tezler 1960'lı yılların siyasi iklimi içinde üretilmiştir. Söz konusu tezleri üretenler daha çok Köy Enstitüsü mezunları olmuştur. DP iktidarı döneminde "sakıncalı" muamelesi gören ve bu yüzden de mağduriyet yaşayan Enstitü mezunları kendileri ile ilgili bütün olumsuzlukların kaynağı olarak mevcut iktidarı görmüşler, Köy Enstitüleri'nin kapatılmasını da bu duygular üzerinden okumuşlardır. Ayrıca 1950-1960 arasında CHP'nin muhalefette olması Enstitü mezunlarının CHP'ye yakın durmalarına yol açtığı gibi, CHP ile aynı ideolojik gelenekten gelmeleri de siyasi olarak CHP'ye yakınlaşmalarına neden olmuştur.

⁷ Neşe Erdilek, "Hükümetler ve Programları", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt IV, İletişim Yay., s. 986.

⁸ *Cumhuriyet*, 28 Ağustos 1946.

⁹ *Cumhuriyet*, 3 Eylül 1946.

¹⁰ Nadir Nadi'nin aktardığına göre; CHP'li bir milletvekili, Milli Eğitim Bakanlığı'na Türkçeye çevrilen klasikler arasında eski bir Rus yazarının milletimize dair yakışsız düşünceler ortaya attığını ileri sürüyor, kitabın toplatılmasını, ilgililer hakkında kovuşturma açılmasını öneriyordu. Aynı milletvekili sinemalarda oynatılan bir İngiliz filminin ise komünist propagandası yaptığını iddia ediyor, filmin yasaklanmasını istiyordu. Nadir Nadi, *A.g.e.*, s. 322

Bu yüzden Enstitülerin kapatılmasında, Yücel ve Tonguç'un tasfiyesinde CHP'nin sorumluluğu gözden kaçmış, ancak bütün sürecin CHP içindeki sağ kanadın politikası olduğu ileri sürülebilmiştir.¹¹

Diğer yandan 1960'lar sosyal bilimler ve tarih alanında çeşitli kuramsal tartışmaların yaşandığı bir dönemdir. Bu tartışmalar daha çok Türkiye'nin az gelişmişliğinin tarihsel nedenleri üzerinedir. 1960'lulara gelindiğinde gerçekleştirilen devrimlere rağmen Türkiye hala batılı bir ekonomiye ve demokrasiye sahip değildi. Bu olumsuzluğun nedenleri üzerine çeşitli tezler üretildi ve bu tezlerden bazıları 1940'lı yıllarda siyasi alanda yaşanan gelişmeleri bir kırılma olarak gördü. Bu doğrultuda Köy Enstitüleri'ni kimlerin kapattığıyla ilgili en fazla öne çıkan tez; Enstitülerden yetişen öğretmenlerin kırsaldaki toplumsal, siyasi ve geleneksel ilişkileri sorgulayacak olmasının büyük toprak sahipleri başta olmak üzere yerel eşraf ve bürokrasinin çıkarlarını tehdit ettiği, dolayısıyla DP iktidarıyla bu güçlerin işbirliği sonucunda kapatıldığı yönündeki açıklama oldu. Bu tür bir tarihsel okumanın özellikle Doğan Avcıoğlu'nun yazdıklarından ilham alınarak ortaya konduğu söylenebilir. 1960'larda ortaya koyduğu tezlerle önemli sayılabilecek bir kitleyi etkileyen Doğan Avcıoğlu'nun Köy Enstitüleri'nin kapatılışıyla ilgili öne sürdükleri Enstitü mezunları tarafından da benimsendi. Avcıoğlu'na göre; Köy Enstitüleri başından beri eşrafın ve bürokrasinin dar ve tutucu kurallarına sığmadığı için söz konusu kesimlerin düşmanlığını kazanmıştı. Toprak reformunu felce uğratan güçler Enstitüleri de iğdiş etmekte gecikmemişlerdi. Tefeci tüccarı, ağası, şeyhi, kompradoru ve tutucu bürokrati ile kurulu düzenin kudretli güçleri sınıfsal çıkarlarına, Enstitüleri tehdit olarak görmüşler ve tasfiyesini gerçekleştirmişlerdi¹². Ayrıca İsmet İnönü de, Köy Enstitüleri konusunda söz konusu kesimlerin baskısına yenik düşerek CHP içindeki devrimci grubu yönetimden uzaklaştırmıştı. Dolayısıyla 1960'lı yılların siyasi konjonktüründen beslenen bu yaklaşıma göre; toprak reformunun gerçekleştirilememesi, Köy Enstitüleri'nin tasfiyesi gibi gelişmeler; Kemalist devrimlerin sürekliliğini sekteye uğratmakla kalmamış, devrimci ve solcu güçlerin yenilgisine de yol açmıştı. Doğan Avcıoğlu, Köy Enstitüleri projesine sınıfsal bir perspektiften bakarak, Enstitülerin ve mezunlarının sınıfsal bir mücadele içinde olduklarını düşünmektedir.¹³ Diğer yandan 1960'ların siyasal ve tarihsel tartışmalarının etkisiyle Köy Enstitüleri'nin kapatılması CHP içinde devrimci ile muhafazakâr kanadının hesaplaşmasının sonucu olarak görülmüştür. Köy Enstitüleri başta olmak üzere Türkiye'nin solcuları Enstitü deneyimini devrimi sola çekme projesi olarak tanımlayarak Enstitülere karşı olanları da "devrimi zayıflatmakla ve karşı devrimci" olmakla suçlamışlardır. Hasan Ali Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç'un görevlerinden alınması ise CHP içindeki "sol kanat"ın tasfiyesi olarak görülür. Asım Karaömerlioğlu'nun belirttiğine göre; söz konusu dönemde CHP ve hatta Hasan Ali Yücel hiçbir zaman kendisini solcu olarak tanımlamamıştır. Ayrıca solcu olmanın komünistle eş tutulduğu ve kanunlarla yasakladığı bir dönemden bahsedilmektedir.¹⁴ 1940'lı yıllarda siyasi ve düşünsel alanda üretimde bulunan ve daha sonra kendilerini solcu-komünist olarak tanımlayan veya tanımlanan birçok kişi söz konusu dönemde kendi siyasal kimliklerini ilerici ve ilercilik olarak sunmuşlardır.¹⁵

¹¹ Örneğin Engin Tonguç 1946'da kurulan Recep Peker Hükümeti'ni CHP'nin sağ kanat hükümeti olarak tanımlamaktadır. Engin Tonguç, A.g.e., s. 502. Benzer değerlendirmede bulunan Pakize Türkoğlu da 1946 seçimlerinden sonra CHP içinde partinin sağ kanadının iktidara geldiğini, bu duruma İnönü'nün de müdahale edemediğini belirtir. Pakize Türkoğlu, *Tonguç ve Enstitüleri*, Türkiye İş Bankası Yay., 4. Baskı, İstanbul, 2009, s. 546.

¹² Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, Tekin Yay., İstanbul, 2001, s. 499-502.

¹³ Ancak Cumhuriyeti kuran kadrolar açısından Köy Enstitüleri köylüyü köyde tutarak Avrupa'dakine benzer olası bir sınıf çatışmasını önlemek amacıyla da hayata geçirilmişti.

¹⁴ M. Asım Karaömerlioğlu, "Köy Enstitüleri Üzerine Düşünceler", *Toplum ve Bilim*, Sayı 76, Bahar 1998, İstanbul, s. 77.

¹⁵ Kemal Karpat, Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa Yayınları, İstanbul, 1996 s. 300.

Öte yandan Enstitü mezunlarının büyük toprak sahiplerinin çıkarlarını tehdit edip etmedikleri de tartışma konusudur. Asım Karaömerlioğlu'na göre büyük toprak sahiplerine karşı Enstitülülerin bir mücadele içinde olduklarına yönelik bir kanıt mevcut olmadığı gibi Köy Enstitülülerini büyük toprak sahipleri ile birçok konuda işbirliği içindedir.¹⁶ Hatta Batı Anadolu'da büyük toprakları olan CHP milletvekili Emin Sazak Enstitülerinin kuruluşuna destek vermiştir.¹⁷ Köy Enstitülülerinin önde gelen yöneticilerinden Rauf İnan Enstitüye yardım eden birçok toprak ağasından bahsetmektedir. Diyarbakır yöresinde 55 bin dönüm toprağı olan bir ağanın "topraklarında çalıştıracak becerikli işçi yetişeceğini anlayarak ve söyleyerek bu girişimi beğendiğini" yazmaktadır.¹⁸ Kısaca Enstitülülerin kapatılmasını başta toprak ağaları ve yerel eşraf üzerinden açıklama çabası bir yandan anakronizme düşmek olduğu gibi diğer yandan İsmet İnönü'nün Enstitülülerin kapatılmasındaki rolünün arka plana itilmesine neden olmaktadır.

III- Sovyet Talepleri ve Anti-Komünist Siyasal İklimin Ağırlaşması

Köy Enstitülülerinin kapatılma sürecinde Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi konjonktür dikkate alındığında ağır bir anti-komünist iklimin egemen olduğu hemen fark edilir. Türkiye'de nerdeyse her dönem sol ve solculuklara ilişkili olduğu düşünülen kişi ve kurumlara karşı derin bir güvensizlik söz konusu olmuştur. Genellikle Türk toplumunda sol ideolojiler kökü dışarıda olan yabancı fikir akımları olarak algılanmıştır. İlk sosyalist devrimin Rusya'da gerçekleşmesi, Ruslarla yüzyıllarca savaşmış bir toplumun sol düşünceyi ve akımları "Moskof uzantısı" olarak algılamasına yol açtığı gibi, bu durum uzun süre solculara şüpheyle yaklaşılmasına ve Moskova ajanı olarak görülmelerine neden olmuştur. Bu açıdan II. Dünya Savaşı yıllarında ve sonrasında Sovyetler Birliği ile olan ilişkiler dikkate alındığında, Türkiye'de sol ve komünistlikle ilişkilendirilenler açısından koşullar gittikçe ağırlaşmıştır. Dolayısıyla Köy Enstitülülerini, Hasan Ali Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç bu tür bir demagojiyle tasfiye edilmeleri tam da bu döneme denk gelmektedir. Böylece Türk-Sovyet ilişkilerine bağlı olarak girilen yeni dönemde, daha çok demagojiye dayalı yöntemlerle başlatılan mücadelede, sadece "komünizm"e karşı değil bütün sol fikirlere ve bu fikirlerle ilişkili olduğu düşünülen herkese karşı kesin bir duvar örülmüş ve amansız bir saldırıya girilmiştir.

Köy Enstitülülerinin kapatılmasıyla sonuçlanan süreç II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin uyguladığı dış politikanın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Türkiye, II. Dünya Savaşı'na girmemesine rağmen savaştan ciddi şekilde etkilenen ülkelerin başında geliyordu.¹⁹ Savaş sırasında izlediği "etkin tarafsızlık" siyaseti Türkiye'yi savaşın sonunda Sovyetler Birliği ile karşı karşıya getirmişti.²⁰ Dolayısıyla Sovyetlerin, Türkiye'nin savaş yıllarındaki politikasına tepki olarak

¹⁶ Asım Karaömerlioğlu, M. Asım Karaömerlioğlu, "Köy Enstitülülerine Üzerine Düşünceler", *Toplum ve Bilim*, Sayı 76, Bahar 1998, İstanbul, s. 70.

¹⁷ Mahmut Goloğlu, *Milli Şef Dönemi*, Türkiye İş Bankası Yay., Mayıs 2012, İstanbul s. 75. Diğer yandan Köy Enstitülülerini; 1940 yılında Türk köylerinin içinde bulunduğu geri kalmışlığı kısa sürede gidermek amacıyla kurulmuştu. Enstitülülerdeki temel fikir, kızılı erkekli köy çocuklarını devlet hesabına okutmak, Enstitüden mezun olduktan sonra onları, köylülere ve köy çocuklarına daha iyi tarım metotları ve sağlık bilgisi öğretmek üzere köylere göndermekti. Köyün toplumsal hayatına karışıp köylülere kaynaşabilmeleri için Enstitüyü bitirmiş öğretmenlere köyde toprak ve ev veriliyordu. Bütün bu gayelere rağmen Enstitülülerin kuruluşuyla ilgili yasa taslağı Meclis'te güçlü bir direniş olmasa da bir takım itirazlarla kabul edilmişti. Kanun 278 oyla kabul edilirken 148 milletvekili oylamaya katılmamıştır. Unutulmamalıdır ki tek parti devri oylamalara katılmamanın muhaliflik olarak yorumlandığı bir dönemdir. Ancak gün Meclis'te başka bir oylama daha olmuş ve 110 milletvekili oylamaya katılmamıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız. Engin Tonguç, *A.g.e.*, s.s. 276-282.

¹⁸ M. Rauf İnan, *Bir Ömrün Öyküsü*, Cilt 2, Öğretmen Yay., Ankara 1998, s. 207. Aktaran Karaömerlioğlu, *A.g.m.*, s. 70.

¹⁹ II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin dış siyaseti için bakınız. Selim Deringil, *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yay., 3. Baskı, İstanbul 2003. Ayrıca Cemil Koçak, *Milli Şef Dönemi I-II*, İletişim Yay., İstanbul, 1996. Edward Weisband, *2. Dünya Savaşı ve Türkiye*, Örgün Yay., İstanbul, 2002.

²⁰ Türk-Sovyet ilişkileri için bakınız. Kamuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, TTK Yay., Ankara, 1991

Boğazlardan askeri üs ve doğu sınırlarından toprak istemesi, Türk kamuoyunda ciddi bir Rus tehdidi algısı yaratmıştır.²¹

Türk siyasi ve bürokratik elitlerinde, Sovyetlere karşı kökleri tarihsel derinliklere inen kuşku ve şüphe olduğu açıktır. Bu güvensizlik savaş yıllarında hat safhaya çıkar. Bu noktada en ilginç örneklerden biri Türk Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Cevat Akalın ile Sovyetler Birliği'nin Ankara Büyükelçisi arasında geçen konuşmadır. Türk Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ile İngiliz meslektaşısı Sir Anthony Eden arasında yapılan ve İngiltere'nin Türkiye'ye savaşa girmesi konusunda baskı yaptığı Kahire Görüşmeleri'nden hemen sonra Türk Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Cevat Akalın, Sovyet Büyükelçisi Vinogradov'u bakanlığa çağırarak "Siz bizim savaşa girmemizi istiyor musunuz?" diye sorar. Büyükelçiden "Evet" karşılığını alınca da "Biz de savaşırmaya razıyız ama Bulgaristan'da siz, İngilizler ve Amerikalılar da yanımızda savaşsanız" diye karşılık verir. Bir hafta sonra Türk Büyükelçiliğine tekrar gelen Vinogradov hükümetinden aldığı talimatla Akalın'a; "Rusya Bulgaristan'la tek başına da savaşabilir. Türkiye savaşa girmeli ve yalnız Yunanistan'da çarpışmalıdır. Bize en çok orada yararlı olabilir, özellikle Türkiye'nin müttefikleri olan Büyük Britanya'nın yükünü hafifletebilir" demiş, bunun üzerine Akalın da "Ya Almanlar karşı darbe olarak, başkentimizi işgal ederlerse?" deyince büyükelçi Vinogradov güven verici bir tavırla "Siz orasını hiç merak etmeyin, biz gelir size yardım ederiz" cevabını vermiştir. Bu sözlere Cevat Akalın ise "işte biz de asıl bunu istemiyoruz" diye karşılık verir.²² Akalın'ın tepkisi bir yandan savaş sürecinde Türk Dış Politikası'nın hareket noktasını ortaya koyduğu gibi diğer yandan da bürokrasi ve siyasette Sovyetler Birliği'ne karşı olan derin kuşkuları göstermektedir.

Açıkçası Türkiye'nin savaşa girme konusunda en büyük tereddüdü olası bir Alman işgalinden Sovyet askerleri tarafından kurtarılmaktı. Türk yetkililerinin yürütülen bütün görüşmelerde bu olasılığı hiçbir zaman göz ardı etmedikleri kaynaklar incelendiğinde de görülür. Örneğin Türk Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu 16 Kasım 1943 günü CHP grubuna Kahire Görüşmeleri ile ilgili açıklamada bulunurken; Türkiye'nin Müttefikler yanında savaşa katılmayı gerekli yardımların yapılmasına ve Türk ordusunun nerede ve ne şekilde savaşacağına belirtilmesine bağlı olduğunu, ardından bu şartlar yerine getirilmeden Türkiye'nin savaşa girmesini istemenin Türkiye'yi Ruslara feda etmek olacağını vurgulamıştır.²³ Ayrıca İngilizlerle yürütülen pazarlıklar sırasında İngiliz yetkililerin sadece Türkiye'nin güneyindeki havaalanları ile ilgilenmeleri Türk yetkililerde "Kuzey Anadolu'nun savunması ne olacak? Yoksa Kuzey Anadolu Ruslara mı bırakıldı?" kaygılarını doğurmuştur.²⁴ Dolayısıyla II. Dünya Savaşı ve hemen sonrasında yaşananlar Türk-Sovyet ilişkilerinde tamiri uzun süre alacak etkileri yıllarca devam edecek tahribata yol açar.²⁵

Savaş sonrası iki ülke arasındaki krizi başlatan görüşme ise Moskova'da gerçekleşmiştir. Sovyet Dışişleri Bakanı Vyacheslav Molotov, Almanya'nın teslim olmasından hemen önce 19 Mart

²¹ Yalçın Küçük ise farklı bir bakış açısıyla savaş sonrasında aslında Türkiye'ye Sovyetler Birliği'nden herhangi bir tehdit gelmediğini, böyle bir tehdit algılamasının Türk bürokrasisi ve siyasetçileri tarafından yaratıldığını söyler. Bu yüzden soğuk savaşın başlamasında Türk devlet adamlarının katkılarının fazla olduğunu iddia eder. Türkiye'nin savaş sonrası uluslar arası alanda içine düştüğü durumun böyle bir Sovyet tehdidini gerekli kıldığını, özellikle de ABD'nin ilgisini çekmenin ancak bu şekilde olabileceği üzerinde durmuştur. Yalçın Küçük'e göre; Türkiye, Sovyet tehdidinde bağlı olarak içerde bir komünist tehlikesi olduğunu bütün dünyaya göstermek için çeşitli faaliyetlerde bulunacak ve komünist olsun veya olmasın tüm solcuları tehdit olarak gösterip ortadan kaldıracaktı. Böylece özellikle batılı devletler Türkiye'de ciddi bir komünizm tehlikesi olduğunu ve Türkiye'nin de kararlı bir şekilde bu tehlike ile mücadele ettiğini görecekti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler-II*, Tekin Yay., 2. baskı, Ankara, 1987, s.s. 258-350. Aynı doğrultuda değerlendirme yapan bir diğer yazar ise Niyazi Berkes olmuştur. Berkes'e göre, Amerika'nın Türkiye'yi koltuğunun altına almasını kolaylaştırmak için, Yunanistan'da olan "kızıl tehlike"nin Türkiye'de de olması gerekmektedir. Bakınız. Niyazi Berkes, *Unutulan Yıllar*, İletişim Yay., İstanbul, 1997, s. 365.

²² Mahmut Goloğlu, Mahmut Goloğlu, Millî Şef Dönemi, Türkiye İş Bankası Yay., Mayıs 2012, İstanbul s. 225

²³ Mahmut Goloğlu, A.g.e., s. 226

²⁴ Mahmut Goloğlu, A.g.e., s. 250

²⁵ Erel Tellal, "SSCB'yle İlişkiler" *Türk Dış Politikası Kuruluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Editör Baskın Oran, İletişim Yay., Cilt 1, 4. Baskı, İstanbul 2002, s.501

1945'de Türkiye Büyükelçisi Selim Sarper'i makamına çağırarak bir nota verir ve 1925 Türk-Sovyet Antlaşması'nın artık uzatılmayacağını bildirir. Antlaşmanın fesih kararını Türkiye'ye bildirirken, savaş sonrası koşulların değiştiğine vurgu yaparak Türkiye ile yeni koşullarda yeni bir anlaşma yapmak için görüşmelere hazır olduklarını belirtir. Türkiye buna 4 Nisan'da cevap vererek, Sovyetlerin yeni bir anlaşma için hangi koşulları öne sürdüğünü sordu. 7 Haziran 1945 tarihinde Molotov, Türk Büyükelçi Selim Sarper'i kabul ederek anlaşma için SSCB'nin koşullarını bildirdi. Molotov, önce Boğazların durumunu gündeme getirerek Montrö Antlaşması'nın eskidiğini ve değişmesi gerektiğini belirtti²⁶. Sarper'in buna cevabı Boğazların uluslararası bir konu olduğu ve bu yüzden bu konunun diğer devletlere danışılması gerektiği yönünde oldu. Molotov'un gündeme getirdiği bir diğer konu ise Türkiye'nin Doğu sınırlarında değişiklik yapılması önerisiydi. İngiliz Times gazetesi Moskova muhabirinin aktardığına göre Rus diplomatik çevreler Türkiye ile SSCB arasındaki anlaşmanın feshini, Türk-Sovyet ilişkilerinin "yeni ve realist bir esas üzerine kurulmasına doğru atılan bir adım" olarak görüyorlardı²⁷. Öte yandan Sovyet Dışişleri Bakanını "1921 haksızlığının tamiri"nden söz etmekteydi²⁸. Sovyet yetkilisi kısaca Kars ve Ardahan'ın Sovyetlere verilmesini istiyordu. Türk büyükelçinin bu konudaki cevabı ise, 1921 antlaşmasının zaten bir haksızlığın tamiri olduğu yönündeydi. Çünkü 1918 Brest-Litovsk Antlaşması'yla bu topraklar Osmanlı Devleti'ne bırakılmış, ancak 1921 Antlaşması ile Türk sınırlarına dâhil olmuştu. Sonuçta Sovyet tarafından yeni bir antlaşma için şart koşulan bu öneriler Türkiye tarafından kesin bir dille ret edildi. Öte yandan Türk büyükelçi Sarper, konu ile ilgili Türk dışişlerine gönderdiği raporda Sovyetlerin arazi konusunda ısrarcı olmayacaklarını bunu bir pazarlık olarak gördüklerini belirtiyordu²⁹. Buna rağmen asıl toprak talepleri konusu Türk kamuoyunda büyük tepkilere yol açmış, basında Sovyet aleyhtarı bir havanın hızla yayılmasına ortam hazırlamıştı³⁰.

Görüşme sırasında Molotov ilginç bir imada da bulundu. Sovyet Dışişleri Bakanı'na göre, mesele Sovyetler Birliği'nin güvenliği meselesiydi. Ankara'da dost, güvenilir bir iktidar kurulduğunda bütün bu taleplerin manası bile kalmazdı. Sovyetler Birliği böyle bir Türkiye'nin devamlı müttefiki ve savunucu olurdu. Metin Toker'e göre; Sarper, bu sözlerin hiç de yabana atılacak, üzerinde durmayı gerektirmeyecek sözler olmadığını Ankara'ya belirtmekten geri kalmadı. Daha da önemlisi "dost hükümet" ifadesinden Türk yetkililer "komünist hükümet" anlamını çıkarılmıştı³¹. Diğer yandan Sovyet talepleri dünya kamuoyuna 26 Haziran tarihinde BBC tarafından duyuruldu. 28 Haziran ise Reuter haberi "Ruslar daha demokratik ve daha temsili bir Türk Hükümeti kurulması için de talepte bulundular" şeklinde verdi. Öte yandan Boğazlarla ilgili Sovyet talepleri hiç kimseyi şaşırtmamıştı. Çünkü savaş sırasında Stalin tarafından bu durum bizzat Müttefiklere bildirilmiş, 1944 Ekim ayında Moskova'da konu Stalin tarafından masaya getirildiğinde Churchill, antlaşmanın değiştirilmesi konusunda Stalin ile hemfikir olduğunu, Roosevelt ise yeniden gözden geçirmenin faydalı olabileceğini beyan etmişti³².

Ankara, Boğazlar konusunda yeni şartların varlığını kabul ediyordu; ancak Sovyetlerin niyeti hakkında yeterince iyimser değildi. İnönü'nün bilmek istediği şey; Boğazlar konusunda

²⁶ Sovyet Dışişleri Bakanı'nın Türk büyükelçiyi yaptığı resmi bildirgenin ayrıntıları için bakınız. *Ayın Tarihi*, No: 137, (Nisan 1945), s. 63. Ayrıca Montrö Antlaşması'nın değiştirilmesi gerektiğini SSCB Ekim 1944 tarihinde Müttefiklere bildirmişti. Resmi olarak ise Sovyetler ilk defa Yalta konferansı sırasında konuyu masaya taşımıştı. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Kamuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, TTK Yay., Ankara, 1991, s.s. 271-273

²⁷ Aktaran Metin Toker, *Türkiye Üzerinde 1945 Kâbusu*" Akis Yay. Ankara, 1971, s.9.

²⁸ Erel Tellal, "SSCB'yle İlişkiler" *Türk Dış Politikası Kuruluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Editör Baskın Oran, İletişim Yay., Cilt 1, 4. Baskı, İstanbul 2002, s. 502

²⁹ Erel Tellal, *A.g.m.* s. 502

³⁰ Savaş sonrasında her ne kadar savaş yıllarına göre basın biraz daha serbest bırakılsa da hala hükümetin sıkı bir denetimi altındaydı. Gazeteler özellikle dış politika konularında kendiliğinden hiçbir şey yazamazlardı. Hatta dış basından görülecek makale ve haberlerden yayınlanması uygun bulunacaklar, Anadolu Ajansı vasıtasıyla verilecekti. Metin Toker, *A.g.e.*, s. 10.

³¹ Metin Toker, *Türkiye Üzerinde 1945 Kâbusu*" Akis Yay. Ankara, 1971, s. 28

³² Metin Toker, *A.g.e.*, s. 14

İngiltere, Türkiye'yi Sovyetlere karşı yalnız bırakır mıydı?³³ İngiltere ise Montrö Antlaşması'nın yeniden gözden geçirilmesini kabul etmekle birlikte bu durumun ancak uluslararası bir konferansla yapılmasını talep ediyordu. Aslında İngiltere, Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin baş başa kalmasına en başından beri itiraz etmişti. İngiltere'nin bu itirazı Türkiye'yi de memnun etmekteydi. Çünkü Sovyetler yeniden gözden geçirmeyi baş başa yapmak istiyordu. Türkiye için şimdilik Amerika ise "dost" ülke konumundaydı ve savaş bittiğinde yine daha önce olduğu gibi kıtasına çekilebilirdi. ABD'nin Sovyetlere karşı denge unsuru olup olmayacağı konusu 1945 yılının ilk yarısında Türk yetkilileri açısından bir soru işaretiydi. Açıkça Türkiye, Sovyetlerin niyetini sezmekte ve kendi çıkarlarına aykırı bir durumla karşı karşıya gelmemek ve daha da önemlisi bir oldubittiyle Sovyet nüfuz bölgesine çekilmekten korkmakta, Sovyetlere karşı İngiltere ve Amerika'nın desteğini aramaktaydı. Diğer yandan Türk yetkililer İngiltere ve Amerika nezdinde girişimlerde bulunarak özellikle Sovyet basınında Türkiye'den daha ziyade ABD ve İngiltere aleyhinde son derece sert yazılar çıkmasından hareketle bu iki ülkeyi Sovyetlere karşı harekete geçirmeye çalışıyordu. Amerika'nın ise bu süreçte İngilizlere göre daha temkinli bir politika izlemeyi tercih etmesi Türk yetkililerde endişeye yol açar. Bizzat Başbakan Saraçoğlu tarafından bu endişe Amerika'nın Ankara Büyükelçisi'ne iletilir. Görüşme de Saraçoğlu, Ruslara karşı koyma konusunda kararlılıklarını vurguladığı gibi "*Boğazların statüsünü yeniden görüşmeye hazırız. Boğazlardan geçiş meselesi bizden daha çok büyük deniz devletlerini ilgilendirir. Bizim davamız toprağımızın bütünlüğüne helal düşürmemektir*" ifadeleriyle Türkiye açısından tedirginliğin asıl toprak taleplerinden kaynaklandığını belirtir.³⁴ İnönü'ye göre; savaş sonucunda dünya Doğu-Batı olmak üzere iki bloğa ayrılacaktı ve Batı bloğunu Amerika yönetecekti.³⁵ Dolayısıyla Sovyetleri masada durdurabilecek asıl güç Amerika idi. Amerika'yı kendi yanına çekmiş bir Türkiye'nin Sovyetlere karşı şansı büyüktü.

Özetlemek gerekirse Türk kamuoyunda; SSCB'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle Balkanlarda etkili olmaya başlaması, buna ilaveten savaş sırasında işgal ettiği İran'dan çekilmeye yanaşmaması, Yunanistan'da yaşanan iç savaştan yararlanarak burada kendisine bağlı bir rejim oluşturmaya çalışması Türkiye'yi de nüfuz bölgesine almaya çalıştığı şeklinde algılanır. Buna bağlı olarak Osmanlı döneminden kalan Rus karşıtlığı, toplumun bilinçaltından çok çabuk çıkar ve yaygınlaşır. Ayrıca bu dönemde egemen olan antikomünist havanın artmasının başka bir anlamı daha vardır. Savaş sonrasında uluslararası alanda yalnızlık çeken Türkiye, Sovyet tehlikesine karşı güçlü bir müttefik arayışına girer. Bu algının etkisiyle de Amerika ile ilişkiler öncelikli hale gelir.³⁶ Türk hükümeti ve kamuoyu, kendilerine yönelik Sovyet tehdidini engelleyecek en önemli güç olarak Amerika'yı görmüş, hatta bu dönemde Amerikan donanmasına bağlı gemilerin Türk limanlarını ziyaretini Sovyet taleplerine yönelik bir tepki olarak algılamış ve bu ziyaretler halk nezdinde büyük bir memnuniyet yaratmıştır.³⁷ Bütün bu süreçte denilebilir ki savaş yılları dâhil olmak üzere, esas olarak ise savaş sonrası dönemde Türkiye'nin temel politikası ülkenin bir "Sovyet uydusu" olmasının önüne geçmektir.

³³ Metin Toker, *A.g.e.*, s. 11

³⁴ Metin Toker, Toker, *Türkiye Üzerinde 1945 Kâbusu*" Akis Yay. Ankara, 1971, s. 52

³⁵ Metin Toker, *A.g.e.*, s. 60

³⁶ Bakınız. Duygu Bazoğlu Sezer, "Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye'nin ittifaklar Politikası", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, TTK Yay., Ankara, 1999, s.s. 22-25

³⁷ Bakınız. İbrahim Bozkurt, "II. Dünya Savaşı Sonrası Amerikan Missouri Zırhlısı'nın İstanbul Limanı'nı Ziyareti Üzerine Değerlendirmeler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.IV, S:15, Yıl: 2007/ Güz, İzmir, 2009, ss. 251-274.

IV- Köy Enstitüleri'ne Yönelik "Solculuk ve Komünistlik" Suçlaması

Türkiye'de uluslararası gelişmelere ve savaşın gidişatına bağlı olarak sağ ve sol akımlar arasında yaşanan tartışmalar, kavgalar Köy Enstitüleri'nin de taraf olarak görüldüğü bir kutuplaşmaya ortam hazırladı. Başka bir deyişle Köy Enstitüleri'nin komünist ve solcu yetiştirdiği veya komünist-sol faaliyetler içinde olduğunu iddiasını ilk dile getirenler aşırı sağcı görüşlere sahip olanlardı. Özellikle Turancı akımlar, Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı döneminde gerçekleştirdiği icraatlara sert tepki göstermişler ve solcu olduğunu düşündükleri kişileri Milli Eğitim Bakanlığı'na yerleştirmekle Yücel'i suçlamışlardır.³⁸ Solculuk iddialarının merkezinde İsmail Hakkı Tonguç'un şahsı da yer almıştır. Tonguç, Türkiye Komünist Partisi liderlerinden Ethem Nejat'ın etkisinde kalmış birisi olarak suçlanmıştır. Bunun yanında Köy Enstitüsü modelinin Sovyet eğitim sistemi örnek alınarak oluşturulduğu, Enstitülerin Sovyet taklidi olduğu iddiası da devamlı olarak propaganda olarak işlenmiştir. İlginç olan ise bu tür eleştiriler sadece milliyetçi-muhafazakâr çevrelerden değil CHP taraftarı basın ve parti içinden de gelmiştir.

Köy Enstitülü öğrencilere karşı yapılan bir diğer eleştiri de devlet görevlerine karşı saygısız, itaatsiz ve ilgisiz olduklarıdır. Belki de bürokrasiyi ve siyasetçileri Enstitülere karşı kuşkuya iten en önemli faktörlerden birisi bu durum olmuştur. Devletçiliğin temel bir kimlik olduğu bürokrasi açısından "itiraz, eleştirel tavır", "solculuk ve komünistlik" olarak algılanmış ve bu tür davranışların Enstitülerde öğretildiği dolayısıyla öğrencilerin bu kurumlarda devlete ve devlet görevlilerine karşı kışkırtıldığı düşünülmüştür. Köy Enstitüleri'ne yönelik tepkilerin kaynaklarından biri de, halkçılığı söylemden gerçekliğe taşımamanın işaretlerini vermeleridir. Özellikle Tonguç sayesinde Enstitülerde köylülere daha fazla saygı ve özgüven veren bir ortam yaratılmıştı, bu durum incelediğimiz dönem gibi itaat etmenin asli norm olduğu elitist bir ortamda potansiyel bir tehlike teşkil ediyordu.³⁹ Öğrencilerin kendilerine fazla güvenen ve haksızlıklara karşı tahammül edemeyen tipler olmaya başlamaları siyasi ve bürokratik elitler için son derece kaygı vericiydi. Örneğin; Cumhurbaşkanı İnönü'ye bir ziyareti sırasında özel yemek çıkarılmasının öğrencilerin tepkisine yol açması, bu durumun eşitlik ve adalet duygusu ile bağdaşmadığı öne sürülerek müdür Raif İnan'ın öğrenciler tarafından eleştirilmesi⁴⁰, birçok Enstitülü öğrencinin yaz tatillerinde başlarının devlet görevlileriyle belaya girmesi⁴¹ gibi olaylar birçok unsur için telaş nedeniydi. Hatta 1945 yılı Aralık ayında bütçe görüşmeleri sırasında Emin Sazak "Köylere verilen Enstitü mezunlarının kendilerini birer Atatürk zannettiklerini" bile Meclis'te dile getirmişti.⁴²

Kaygı verici bir diğer gelişme ise Enstitülü öğrencilerin kendi aralarında kolektif bir zihniyet geliştirmeye başlamalarıdır. Kolektivizmin, birlikte çalışan, düşünen ve yaşanan örgütlü bir kültür üretme ihtimali siyasi-bürokratik elitler açısından sola ve komünizme yatkın yeni kuşakların habercisiydi. Enstitülerde eğitimin karma yapılması başka bir eleştiri konusunu oluşturmuştur. Enstitüler "ahlaksızlığın" sıkça yaşandığı kurumlar olarak sunulmuştur. Diğer yandan Enstitü öğrencilerinin köylere son derece seküler bir bakış ve yaşam tarzıyla dönmeleri, köylüleri modern yaşama davet etmeleri muhafazakâr çevrelerin de tepkisine neden olmuştur.⁴³ Bütün bunlara ilave olarak Enstitülerin kütüphanelerinde komünist yayınlara yer verildiği iddiası da sıkça dile getirilmiştir.⁴⁴

³⁸ Bakınız. Nihal Atsız, "Başbakan Saraçoğlu'na Açık Mektup", *Orhun*, S.15, 1 Mart 1944

³⁹ Asım Karaömerlioğlu, Asım Karaömerlioğlu, M. Asım Karaömerlioğlu, "Köy Enstitüleri Üzerine Düşünceler", *Toplum ve Bilim*, Sayı 76, Bahar 1998, İstanbul, s. 78.

⁴⁰ Can Dündar, *Köy Enstitüleri*, İmge Yay., 3. Baskı, Ankara, 2002, s. 43.

⁴¹ Asım Karaömerlioğlu, *A.g.m.*, s. 78

⁴² Can Dündar, *A.g.e.*, s. 72.

⁴³ Bakınız. Şevket Gedikoğlu, *Evreleri, Getirdikleri ve Yankalarıyla Köy Enstitüleri*, İş Matbaacılık ve Ticaret, Ankara, 1971, s.s. 290-301.

⁴⁴ Asım Karaömerlioğlu'nun tespitine göre 20 bin kişilik Enstitü öğrencilerinden sadece dördü aşırı sol düşünceden dolayı mahkûm olmuştur. Söz konusu rakam askeri okullarda okuyan ve aynı nedenden mahkûm olan öğrencilerle kıyaslandığında son derece düşük kalmaktadır. Karaömerlioğlu, *a.g.m.*, s. 75.

V-Anti-Komünist Histeri ve Tasfiye Süreci

Savaş sonrası Türkiye’inde, “komünizm ve solcularla mücadele” kendisine hedef yani “solcu” aramaya başladığında, akıllara hemen Nihal Atsız’ın Başbakan Şükrü Saraçoğlu’na yazdığı iki mektup geldi. Nihal Atsız’ın savaş devam ederken 1 Mart 1944 tarihinde *Orhun* dergisinde, “Başvekil Şükrü Saraçoğlu’na Açık Mektup”unu yayınladı. Aynı adı taşıyan ikinci mektubunda Atsız, Türkiye’deki komünistlerin Halk Partisi’nin elastiki altı okundan halkçılığa sığınarak kendilerini halkçı yurtseverler olarak gösterdiklerini ileri sürüyor ve komünistleri şöyle tanımlıyordu: “*İrk ve aile düşmanlığı, din ve savaş aleyhtarlığı, milleti baltalama, yurdumuzdaki azınlıklara aşırı sevgi, her şeyi iktisadi gözle görüş onları açığa vuran damgalarıdır*”.⁴⁵ Ayrıca, Nihal Atsız, komünizmin “*Türk ırkının hususi yapısına*” aykırı olduğunu, komünistlerin de “*soysuz ve namert*” olduklarını ve “*mühim mevkilere*” geçip köşe başlarını tuttuğunu ileri sürüyordu. Nihal Atsız bu konudaki sorumluluğunun ise, Milli Eğitim Bakanı olan Hasan Ali Yücel’e ait olduğunu söyleyip bakanı komünistleri korumakla suçluyordu. Mektupta, komünist olarak Ankara Devlet Konservatuarı öğretmenlerinden Sabahattin Ali, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi’nde görevli Doçent Pertev Naili Boratav⁴⁶, İstanbul Üniversitesi Pedagoji Enstitüsü’nde görevli Sadrettin Celal Antel, Ahmet Cevat Emre, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi’nde görevli bazı başka doçentlerin de adı veriliyordu.⁴⁷ Atsız’ın, başvekilten isteği bütün komünistlerin görevden alınması ve Milli Eğitim Bakanının istifasıydı. Bu isteklere dayalı olarak, mektubunu şu cümlelerle bitirir: “*Maarif vekili şimdiye kadar İnönü ansiklopedisiyle ve birçok kitapların ithafıyla devlet başkanına olan bağlılığını göstermeye çalıştı. Milli Şefe karşı o hezeyanları yazmış olan vatan haini başta olmak üzere, bütün bu saydığım komünistleri hala mühim vazifelerde tutmak bağlılıkla tezat teşkil eder. Bağlılığın ispatı için bunların vazifelerine derhal son verilmesi zaruridir. Hatta şimdiye kadar her nasılsa bir gaflet eseri bunları vazifede tutmaktan doğan utancı silebilmek için bizzat Maarif Vekili’nin de o makamdan çekilmesi çok vatanperverane bir jest olurdu*”.⁴⁸

1945’den itibaren Türkiye, Sovyet tehdidine bağlı olarak bir “varlık mücadelesi” içine girmişti ve bu “mücadele” topyekûn olarak yapılmalıydı. Basından, üniversite öğrencilerinden ve kamuoyundan beklenen de bu süreçte “görevlerini” yerine getirip Sovyet iddialarına cevap vermek, Türkiye’nin “komünizmle mücadele” konusunda ne kadar kararlı olduğunu başta ABD ve SSCB olmak üzere tüm dünyaya göstermekti. Yeni girilen “mücadele” döneminin ilk hedefi Sertellerin çıkardığı *Tan* gazetesi oldu. Gazete savaş yıllarında bir yandan Alman faşizmine ve yayılmacılığına karşı çıkararak müttefikleri savunmuş, diğer yandan da içeride “altın yıllarını” yaşayan Turancılara karşı mücadele ederek “solcu” olarak bilinen kimselere sayfalarını açmıştı. Nihal Atsız’ın mektubunda yer bazı isimler *Tan* gazetesinin yazarları arasındaydı ve özellikle Sabiha Sertel “solcu komünist” olarak biliniyordu.⁴⁹ Savaş sonrasında ise gazete Sovyet dostluğunu ısrarla

⁴⁵ *Orhun*, S.15 (1 Mart 1944), Tam metni için bkz. Fethi Tevetoğlu, *Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler*, Ankara 1967, s.607-619., Ayrıca bakınız. Uğur Mumcu, *40’ların Cadı Kazanı*, Tekin Yay., İstanbul, 1993, s.65.

⁴⁶ Pertev Boratav 1931 yılında İstanbul Edebiyat Fakültesi’nde Fuat Köprülü’nün yanına Nihal Atsız’la birlikte asistan olmuştur. Ayrıca Tarih Kongresi sırasında Reşit Galip’in Zeki Velidi Togan’ı eleştirmesi üzerine, Nihal Atsız ile Pertev Boratav birlikte, “*Biz Zeki Velidi’nin talebeleri olmakla iftihar ediyoruz*” şeklinde telgrafi Reşit Galip’e yollamışlardır. Aktaran Kurtuluş Kayalı, *Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı*, İletişim yay., İstanbul, 2000, s.57.

⁴⁷ Aslında Sabahattin Ali ve Nihal Atsız eski iki arkadaştır. Hatta Sabahattin Ali’nin öyküleri Nihal Atsız’ın çıkardığı *Atsız Mecmuası*’da yayınlanmıştır. Ayrıca Sabahattin Ali, Orhan Şaik Gökyay, Pertev Boratav ve Nihal Atsız İstanbul’daki Yüksek Muallim Okulu’nda aynı yatakhane kalırlar, dost ve arkadaşlardır. Uğur Mumcu, *A.g.e.*, s. 73

⁴⁸ Uğur Mumcu, *A.g.e.*, s.67. Bu suçlamalarda adı sıkça geçen Sabahattin Ali, Atsız aleyhine hakaret davası açar. 26 Nisan 1944 günü gerçekleştirilen davanın ilk duruşması, adliye binasında ve mahkeme salonunda Nihal Atsız lehine gösteriler nedeniyle öğleden sonraya ertelenir. Ertesi gün ise Sabahattin Ali ve Pertev Naili Boratav, Nihal Atsız yanlısı Osman Yüksel adındaki bir öğrencinin saldırısına uğrar. İkinci duruşmanın yapıldığı ve daha sonra Türkçülük bayramı olarak kutlanan 3 Mayıs’ta kalabalık bir öğrenci grubu marşlar söyleyerek Ulus Meydanı’ndan adliye binasına kadar yürür, Sabahattin Ali’nin bazı kitapları göstericiler tarafından yakılır. 9 Mayıs’taki duruşmada karar açıklanır ve Nihal Atsız, Sabahattin Ali’ye hakaretten 4 ay hapis cezasına çarptırılır, ancak cezası ertelenir. Mahkeme kararında, sanık Atsız’a zararlı gördüğü kişileri gerektiğinde devlete bildirebileceğini, ancak kimseye vatan haini diyemeyeceğini belirtir.

⁴⁹ Sabiha Sertel, defalarca mahkeme düştüğünü, kendisinin “Dönme”, “Bolşevik dudusu”, “Vatan haini” gibi hakaretlere uğradığını belirtir. Sabiha Sertel, *Tan*, 26 Mayıs 1945.

savunarak, kamuoyundaki Sovyet aleyhtarlığına direnmiş ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerde sağduyunun egemen olması gerektiği doğrultusunda yayın çizgisi takip etmişti. Diğer yandan Tan gazetesi demokrasi talebinde bulunarak CHP'ye karşı sert bir muhalefet izlemiş, hatta DP'nin kuruluş sürecine aktif destek sağlamıştır.⁵⁰ Tan gazetesinin demokrasi isteklerini seslendirmesi, Başbakan Saraçoğlu tarafından açıkça eleştirilmişti.⁵¹ Başbakan'ın basındaki hareketlenmeyi yıkıcı muhalefet olarak adlandırması üzerine, Ulus gazetesinde Falih Rıfki Atay, Başbakan'ın görüşlerini destekleyici nitelikte bir yazı yazarak, Tan ve Vatan cephesinin doğrudan doğruya rejime karşı savaştıklarını ileri sürmüştür.⁵² Sabiha Sertel'in bir yazısında, İnönü'nün daha geniş bir demokrasi vaadini ele alarak, daha geniş demokrasiden siyasi ve iktisadi hürriyetlerin genişletilmesini anladığını ifade etmesi ve halkın kurtuluşu için demokrasi yolunda ciddi adımların gerekli olduğunu belirtmesi üzerine⁵³ Akşam gazetesi başyazarı Necmeddin Sadak: “*Kim kurtuluş bekliyor? Kurtuluş kelimesi komünistlerin kullandığı tabirdir. Yani bugünkü rejimden kurtuluş... Bayan Sertel bu kurtuluşu mu bekliyor?*” diyerek Sabiha Sertel'i “komünistlik” ve Sovyet taraftarlığıyla suçlamıştır.⁵⁴ Bu tür polemiklerle komünistlik suçlaması Sertellere ve Tan gazetesine karşı başvurulmuş en kolay ancak etkili yöntem olmuştur. Tan gazetesinin yaptığı yayınlara basının bir kısmı tarafından komünizm süsü verilmeye çalışılmış, ayrıca bunun Moskova'nın bir propagandası olduğu ve Tan gazetesi ile Moskova radyosunun ağız birliği ettiği ispatlanmaya girilmiştir.⁵⁵ Tan gazetesi ve yazarlarının komünist oldukları propagandası o kadar yaygınlaşmıştı ki⁵⁶, Zekeriya Sertel sonunda “Okuyucularımıza Açık Bir Konuşma” adını taşıyan yazı dizisini 10-11-12 Ekim tarihlerinde Tan gazetesinde yayınlarken iddialara cevap vermek zorunda kalır. Buna rağmen basında Tan gazetesi ve Sertellere yönelik “savaş” tüm hızıyla devam eder: “*Moskova Radyosunun Bir Gazetemizden Yayınladığı Makale*” haberinin alt başlığında “*Zekeriya Sertel'in fikirleri Moskova'da takdirle karşılanıyor*” denir.⁵⁷ 3 Aralık 1945 günü Hüseyin Cahit Yalçın, Tanin gazetesinde olayların ateşleyicisi olan “*Kalkın Ey... Ehli Vatan!*” başlıklı makalesini yayımlar. Yalçın'a göre Sertel'in yaptığı komünist edebiyattır, istediği Moskova demokrasisidir. Hüseyin Cahit Yalçın makalesinin sonunda; “*Bunları susturmak için, cevap hükümete düşmez. Söz, eli kalem tutan gazetecilerin ve hür vatandaşlarıdır*” diyerek bir gün sonra yaşanacakların temelini atar.⁵⁸ Son olarak da CHP İstanbul İl Teşkilatı tarafından 3 Aralık 1945 Pazartesi akşamı talebe yurtlarına gerekli talimatın verilmiş ve ertesi sabah Tan gazetesi aleyhinde büyük bir nümayiş yapılacağı bildirilmiştir.⁵⁹ Bunların sonucunda ellerinde Atatürk ve İnönü'nün fotoğrafları bulunan yaklaşık 10-15 bin kişilik gösteri grubu “kahrolsun komünizm, kahrolsun Serteller, yaşasın Türkiye Cumhuriyeti” sloganlarıyla Tan matbaasının önüne gelerek, taş ve demirlerle

⁵⁰ Ayrıntılı bilgi için bakınız. Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, Remzi Kitapevi Yay., 4. Baskı, İstanbul, 2000, s.s. 223-235. Ayrıca bakınız. Yıldız Sertel, *Annem Sabiha Sertel Kimdi Neler Yazdı*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1994, s.s. 201-211.

⁵¹ Demokrasi taleplerinin iki İstanbul gazetesi tarafından alkışlarla karşılandığını belirten Başbakan Saraçoğlu, Tan ve Vatan gazetelerini kastetmekte idi. *Aynı Tarihi*, Eylül 1945, S.142, s.25-27.

⁵² Falih Rıfki Atay, “Başbakan Milletle Konuşuyor”, *Ulus*, 7 Eylül 1945.

⁵³ *Tan*, 13 Haziran 1945.

⁵⁴ Sertel, Sabiha, *Roman Gibi*, Belge Yay., İstanbul, 1982, s.277.

⁵⁵ Bakınız. Emin Karaca, *Türk Basınında Kalem Kavgaları*, Gendaş Yay., İstanbul, 1998, s.s. 173-194.

⁵⁶ Tan gazetesi üzerine basının yıldırımlarını çeken bir başka olay, Moskova'da çıkan Pravda gazetesinin bazı yayınları olmuştur. Pravda'nın Türkiye ve Türk basını aleyhine yaptığı yayınlarda Tan gazetesini diğer gazetelerden farklı değerlendirmiştir. Pravda'nın Tan gazetesini “hakikati gören ve Ruslara karşı yapılan haksız hücumlara göğüs geren tek gazete” olarak değerlendirilmesine Türk basınında tepki gösterilmiştir. Ziyad Ebüzziya, “*Hükümet... bu münahaynı göstereceği yerde Pravda'nın iddiaları gibi hareket etseydi bugün Serteller, Farisler, Suat Dervişler mızır neşriyatlarına devam imkanı bularak etrafa menhus zehirlerini saçamazlardı*” demekteydi. Ziyad Ebüzziya, “*Pravda'nın Hezeyanları*”, *Tasvir*, 28 Eylül 1945, aktaran Nilgün Gürkan, *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)*, İletişim Yay., İstanbul, 1990, s.415.

⁵⁷ *Cumhuriyet*, 1 Aralık 1945.

⁵⁸ Hüseyin Cahit Yalçın'ın bu yazısı gençliğe büyük bir heyecan vermiş, yazı üniversitelerin muhtelif yerlerine kesilerek asılmıştır. İlhan Darendelioğlu, *Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri*, Toket Yay., İstanbul, 1977, s.159.

⁵⁹ Tekin Erer, *A.g.e.*, s.172. Ayrıca Sabiha Sertel'e anılarında bu olaylarla Saraçoğlu hükümetinin bir taşla iki kuş vurmaya çalıştığını şu sözlerle ifade ediyordu: “*Birincisi: Halk Partisine karşı muhalefete geçen Celal Bayar grubunun ilerici kuvvetlerle işbirliği yapmasını önlemek, ikincisi de Amerika'ya karşı memlekette komünistlerle mücadele geçildiğini göstermek suretiyle Amerika'dan yardım sağlamak...*” Sabiha Sertel, *A.g.e.*, s.314.

pencereleri, kapıları aşağıya indirip matbaayı tahrip edip çalışamaz hale getirir.⁶⁰ Basında büyük “memnuniyetle” karşılan bu gösteri sonucunda Tan gazetesi bir daha basılamaz hale gelir.

Türkiye’de Sovyet taleplerine bağlı olarak sol düşünce ve bu düşünceyle bağlantılı olduğu düşünülen tüm unsurlar, ülke çıkarları açısından tehdit olarak algılanıyordu. Bir yandan solculukla ilişkisi olduğu düşünülen kurumlara ve kişilere karşı harekete geçme zamanının geldiği düşünülmüş diğer yandan ise bir şekilde tasfiyesi amaçlanan değişik unsurlara “komünistlik”, “Rus taraftarlığı”, “gayri millilik” gibi yaftalarla saldırılmıştır. Bu doğrultuda anti-komünist saldırıların ayaklarından birisi de Köy Enstitüleri oldu. Özellikle Aralık 1945 tarihindeki bütçe görüşmelerinde Enstitüler yönelik eleştiriler Meclis kürsüsünden de sesli olarak dile getirilmeye başlandı. Bir yandan Enstitülerden mezun olan öğrencilerin kendilerini Atatürk sandıkları ve saygı gözetmediklerini öne sürülürken diğer yandan da Köy Enstitüleri Dergisi’nde yayınlanmış bazı şiirler kürsüden okunarak öğrencilerin “komünist” oldukları ispatlanmaya çalışılıyordu.⁶¹ Reşat Şemsettin Sırer’in bakan olmasıyla birlikte Köy Enstitüleri ile ilgili tartışma yaratmak ve Enstitülerin yapısını değiştirmek isteyenler çeşitli ihbar mektupları gönderir olmuştu. Gönderilen bir ihbar mektubuna göre; “*Hasanoğlan Köy Enstitüsü’nde milli bir cinayetin feci trajik hazırlıkları yapılmakta*” idi. Sabahattin Ali, Adnan Cemgil, Behice Boran, Niyazi Berkes, Mediha Berkes gibi öğretmenlerle, Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi’nden sol eğilimli birçok öğrencinin verdikleri kitap, dergi ve Nazım Hikmet’in basılmamış şiirleri ile bu etkinlikler besleniyor ve hayli başarılı oluyordu. Ayrıca iddia sahibine göre, yasak birçok kitap ve yazılardan başka Komünist Parti Manifestosu da elden ele dolaşmaktaydı.⁶² Kısaca ifade etmek gerekirse dönemin atmosferine uygun olarak Köy Enstitüleri de “komünist” olmakla suçlanarak kamuoyunda hedef haline getiriliyordu.

Diğer yandan bürokrasi ve siyasette Köy Enstitülerine yönelik kuşkunun ne kadar derin olduğunu CHP’li Meclis başkanı ve yardımcılarının Hasanoğlan Köy Enstitüsü’ne yaptığı ziyaret ortaya koyuyordu. Sık sık resmi kurumlara gönderilen ihbar mektuplarının da etkisiyle 1946 yılı Eylül ayında Meclis Başkanı Kazım Karabekir iki yardımcısı Şemsettin Günaltay ve Feridun Fikri Düşünsel ile Denizli milletvekili Kemal Cemal birlikte Hasanoğlan Köy Enstitüsü’ne ani bir ziyarette bulunmuştu. Ziyaret sırasında Karabekir şüpheli bir yaklaşımla karşısında toplanan öğrencilere: “*Söyle bakalım size tarih okutuyorlar mı? Şerefli geçmişimizi öğretiyorlar mı? Peki Moskofların ezeli planlarını kim anlatacak?*” tarzı sorular yöneltiyordu. Deyim yerindeyse öğrenciler “milliyetçilik” testinden geçiriliyordu. Daha sonra öğretmenler ile yapılan toplantıda ise Karabekir; Köy Enstitüleri’nin tehlikeli kurumlar olduğu yönündeki söylentileri hatırlatarak buralara bir miktar hain sızmış olabileceğini söyledi. Ardından buraya soruşturma yapmaya geldiklerini ve Enstitülerinin kaderinin Hasanoğlan’da elde edecekleri izlenime bağlı olduğunu vurguladı.⁶³ Günaltay ise “*Bu acayip kurumlarda milli duygular geliştirilmiyor, kendi harsımız verilmiyor, tarihimiz okutulmuyor. Boyuna Gogol’lar, Çehov’lar okutuluyormuş...*” diyerek Enstitüleri gayri millilik ile suçluyordu. Birçok Enstitü mezunu tarafından dönüm noktası olarak nitelenen bu ziyaretten sonra Köy Enstitüleri’ne yönelik “solculuk ve komünistlik” eleştirileri Meclis’te ve basında daha sık dile gelmeye başlamıştı. Artık Köy Enstitüleri’ne yönelik eleştiri serbestisinin işareti verilmiş ve ardından da bu işareti alan milletvekilleri Meclis’te Enstitülere yönelik ağır değerlendirmelere ve suçlamalara girişmişti. 1945 yılından itibaren Türkiye’nin içine girdiği anti-komünist siyasal

⁶⁰ Tekin Erer, A.g.e., s.173.

⁶¹ Yüksek Köy Enstitüsü öğrencisi Cesaretin Ateş’in “Yeter” adlı şiirinin Meclis’te okunması milletvekillerini Enstitülere karşı ayağa kaldırmaya yetmişti. Şiirin tepki çeken dörtlüğü şu dizelerden oluşuyordu: “*Her sabah yol aldın türkü dilinde, Tırpan omzunda orak belinde, Ektin biçtin nasır kaldı elinde, Yeter eller için ektiğin, Yeter beyim pašam dediğin yeter...*” Aktaran Pakize Türkoğlu, A.g.e., s. 542.

⁶² Engin Tonguç, A.g.e., s.507.

⁶³ Ayrıntılı bilgi için Engin Tonguç, A.g.e., s. 514.

iklim Köy Enstitüleri'ni kamuoyu önünde savunabilir olmaktan çoktan çıkarmıştı. Bundan dolayı da CHP milletvekilleri Köy Enstitüleri'ni kuran sanki CHP hükümeti değilmiş gibi davranıyordu.

Savaş sonrası süreçte, Enstitülere yönelik itham ve iddiaların arkasında sanıldığığının aksine DP milletvekillerinden ziyade CHP milletvekilleri yer almıştır. CHP milletvekilleri Eyüp Durukan, Emin Soysal, Fahri Kurtuluş, İsmail Hakkı Baltacıoğlu eleştirileri ile kamuoyunun gündemini Köy Enstitüleri'nin üzerine çekmeyi başarmışlardı. Özellikle Eski Kızılçullu Köy Enstitüsü müdürü olan ve Maraş'tan bağımsız milletvekili seçildikten sonra CHP'ye katılan Emin Soysal, Meclis'te Köy Enstitüleri'ne yönelik en ağır iddialarda bulunanların başında geliyordu.

1945 yılından itibaren açıkça hedef haline gelen "sol ve komünist" düşünceyle bir şekilde ilişkilendirilmek toplumsal linçe dönüşmekteydi. Bu durum öyle bir hal aldı ki geniş kitleler üzerindeki anti-komünist etkiden yararlanmak için iktidar ile muhalefet arasında kim daha anti-komünist tartışması başladı. CHP iktidarı özellikle Tan Baskın'ından sonra komünizm karşıtı bir dil kullanarak DP yöneticilerinin Serteller ile yakın ilişki içinde oldukları yönünde bir propaganda ile basını ve kamuoyunu yönlendirme çabasına girmişti. DP yöneticileri ile Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel, Tevfik Rüştü Aras, Fevzi Çakmak ve Cami Baykurt arasından işbirliği olduğu iddiaları Meclis kürsüsünden de dile getirildi. Böylece CHP savaş sonrası etkisini artıran anti-komünist iklimin etkisiyle DP'yi komünistlerle işbirliği içinde göstererek hem içerde hem de dışarıda destek bulmasını engelleme çabasına yöneldi. Öte yandan DP liderlerinin başlangıçta muhalefet cephesini genişletmek adı altında bir takım eski solcu ve gazetecilerle dirsek teması kurmaları CHP iktidarının işini kolaylaştıran bir durum oluşturdu.⁶⁴ Sonuç olarak ise CHP'nin DP'ye yönelik "komünistlik" suçlamaları biran da Hasan Ali Yücel'in kamuoyu nezdinde yargılandığı bir davaya yol açacaktı.

Hasan Ali Yücel-Kenan Öner davası sebebiyle Köy Enstitüleri gündemi bir kez daha meşgul eder. İlginç olan ise davaya giden sürecin CHP'li İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'in Meclis kürsüsünden dile getirdiği suçlamaların sonucunda başlamasıdır.⁶⁵ Hasan Ali Yücel ile Köy Enstitüleri'ne yönelik büyük bir kampanyanın başlatıcısı olan ve Sökmensüer tarafından okunan metnin son halinin Çankaya Köşkü'nde bizzat İsmet İnönü tarafından Kazım Karabekir ve Recep Peker'in de yer aldığı bir toplantıda verildiği bilinmektedir.⁶⁶ 29 Ocak 1947 günü İçişleri Bakanı olan Şükrü Sökmensüer'in TBMM kürsüsünde, Türkiye'deki komünist faaliyetlerden söz ederken, bu faaliyetlere DP'nin de dâhil edilebileceğini ima etmesi ve hatta Fevzi Çakmak'ın da bu işbirliği içinde olduğunu iddia etmesi üzerine ertesi gün Çakmak'dan şu yanıt gelir: "*Ben komünist değilim. Ve hiçbir komünist partisiyle de münasebetim yoktur.*" Suçlamalara cevap verdikten sonra Fevzi Çakmak, eski bir Milli Eğitim Bakanı'nın komünist faaliyetleri desteklediğini ve durum üzerine kendisinin hükümeti ikaz ettiğini belirtir.⁶⁷ Fevzi Çakmak'ın bu ifadelerine karşılık Hasan Ali Yücel, Ulus gazetesine yazdığı yazıda "*O bakan ben miyim? Desteklenenler Kimlerdir? Nasıl desteklenmişlerdir? Bu hususta hükümeti nasıl ve ne zaman ikaz ettiniz?*" diye soruyordu.⁶⁸ Bu bakanın kim olduğu üzerine başlayan tartışmalara DP İstanbul İl Başkanı Kenan Öner katılarak adı

⁶⁴ Cemil Koçak, *Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) Rejim Krizi*, Cilt 3, İletişim Yay., İstanbul 2013, s. 312.

⁶⁵ Giresun milletvekili Ahmet Ulus, bakana "*Son günlerde kendisini fazla gösteren komünist tahriklerden dolayı Sıkıyönetim Komutanlığına yapılan tahkikatların bugünkü durumu ve şimdiye kadar alınmış sonuçlar hakkında*" sözlü soru önergesi üzerine, Sökmensüer kürsüye gelerek, 1919 yılından başlayarak TKP'nin faaliyetleri hakkında bilgi vermiştir. Ayrıca Şefik Hüsnü'nün evinde ele geçen mektuptan bölümler okuyarak, TKP'nin DP'yi destekleme kararı aldıktan sonra Ankara'da Yurt ve Dünya ile Adımlar gibi Marksist eğilimli dergilerin yayımlara başladığı ve İstanbul'da da Sertellerin yönetimindeki Tan'ın, DP'yi destekler nitelikte yayımlar yaptığını ileri sürmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cemil Koçak, "İrkçılık-Turancılık Davasının Siyasi Rövanşı: Öner-Yücel Davası", *Doğumunun 100. Yıldönümünde Hasan Ali Yücel Sempozyumu*, Aralık 1997, İzmir, İzzinider Yay., s.269-271; Uğur Mumcu, A.g.e., s.101-128.

⁶⁶ Bakanız Nihat Erim, *Günlükler 1925-1979*, I. Cilt, Yapı Kredi Yay., Mayıs 2005, İstanbul, s. 96.

⁶⁷ İsmet İnönü yıllar sonra yakınında bulunmuş ve bakanlığını yapmış olan Muammer Erten'e; Köy Enstitüleri, Yücel ve Tonguç'la ilgili orduyan tepki geldiğini ve Fevzi Çakmak'ın emekliye ayrılmadan önce kendisine "bu komünist yuvalarını ne zaman kapatacağını" sorduğunu söylemiştir. Aktaran Engin Tonguç, A.g.e., s. 503.

⁶⁸ *Ulus*, 8 Şubat 1947.

geçen bakanın Hasan Ali Yücel olduğunu söyledi.⁶⁹ Irkçılık-Turancılık Davası'nın sanık avukatlarından olan Kenan Öner'in iddiasına göre asıl "kızıl" olan bizzat CHP ve onun yöneticileriydi. Kanıtı da Milli Şef döneminin Maarif Vekili Hasan Ali Yücel'in, bakanlık içindeki tutum ve davranışlarıydı. Yücel vekilliği döneminde komünistleri ve komünist faaliyetleri korumuş ve kollamış, milliyetçi öğretmen ve öğrenciler üzerinde ise baskı kurmuştu. Gerek Sabahattin Ali-Nihal Atsız davası gerekse Irkçılık-Turancılık Davası Yücel'in komplosuydu. Kenan Öner'in iddialarının Köy Enstitüleri'yle ilgili kısımlarına gelince; Mahmudiye Köy Enstitüsü'nde komünist faaliyetler görülmekte, Eskişehir Çifteler Köy Enstitüsü'nde komünist faaliyet dikkat çekmekteydi. Kenan Öner, Rauf İnan ismini özellikle vurgulamakta ve "komünist faaliyetlerinden" dolayı terfi ettirildiğini iddia etmektedir. Ayrıca Köy Enstitüsü Dergisi'nde açıkça komünizm propagandası yapılmıştı. İsmail Hakkı Tonguç'ta Köy Enstitüleri'ndeki komünist faaliyetlerin yöneticilerindendi.⁷⁰ Bunlardan dolayı yeni bakan Şemsettin Sirer, Tonguç'u hemen görevden almış, bütün Enstitülere müfettiş göndererek incelemede bulunmuş ardından da müdür ve yöneticilerin görevlerine son vermişti. Kenan Öner'e göre bütün bunlar Enstitülerde komünist faaliyetlerin kanıtıydı.⁷¹

Bu suçlamalara karşılık Hasan Ali Yücel, Kenan Öner aleyhine hakaret davası açar. Irkçılık-Turancılık Davası'nın rövanşına dönüşen dava, Yücel tarafından açılmasına rağmen Yücel'in ve Köy Enstitüleri'nin yargılandığı bir şekle bürünür. Mahkeme boyunca Yücel sanık haline gelerek hakkındaki iddiaları cevaplamaya çalışır.⁷² Mahkeme, Yücel'i haklı bulmasına rağmen dava sırasında yaşanan tartışmalar ve gündeme gelen iddialar Hasan Ali Yücel'in aleyhine bir durum yaratmıştır. CHP'nin de kendisine sahip çıkmaması üzerine Yücel, oluşturulan etkili kampanya sonucunda komünistlerin koruyucusu ve destekleyicisi olarak anılmıştır. Cemil Koçak'ın tespiti göre dava sürecinde Yücel'i savunan bir CHP iktidarı olmadığı gibi, Köy Enstitüleri ve üniversitelerdeki solcu hocaları savunan bir Yücel de yoktur.⁷³ Yücel, mahkemede solcuları himaye ettiği yolundaki iddiaları reddetmekle kalmıyor, söz konusu iddialara karşılık solcu bilinen kişileri görevden aldığını belirtiyordu. Niyazi Berkes'e göre, Kenan Öner-Hasan Ali Yücel davasının tek kazananı Reşat Şemsettin Sirer olmuştu. Yücel'in Çankaya davetlerinde hala yer almaya devam ettiği bir dönemde, Sirer dava boyunca Kenan Öner'e yardımcı olmuş, Yücel aleyhindeki bazı tanıkların hazırlanmasına, bakanlıktan ancak mahkeme emri ile çıkarılacak bilgilerin Kenan Öner'e verilmesine doğrudan destek sağlamıştı.⁷⁴ İlginç olan ise Sirer'in bu bilgileri, kendi partisinin karşısındaki bir partinin il başkanına veriyor olmasıydı.

Bu arada Fevzi Çakmak da basına verdiği demeçte Hamidiye Köy Enstitüsü'nden "komünist yuvası" olarak söz ediyordu.⁷⁵ Kenan Öner-Hasan Ali Yücel davası devam ederken Cumhuriyet gazetesinin haberine göre Hamidiye Köy Enstitüsü'nde öğretmen olarak görev yapan Asiye Eliçin komünist faaliyetleri dolayısıyla tutuklanmıştı.⁷⁶

⁶⁹ *Yeni Sabah*, 11 Şubat 1947.

⁷⁰ DP döneminde Kasım 1951 tarihinde Köy Enstitüleri'ne yönelik komünistlik suçlaması tekrar Meclisin gündemine gelmiş, Türkiye'de komünist faaliyetlerin görüldüğü gizli oturumda muhalefet adına söz alan Reşat Şemsettin Sirer kendi dönemiyle ilgili şu dikkat çekici ifadeleri kullanmıştır. "*Kaderin bana bahsettiği bir fırsat, Allahın bir lütfüdür ki İlk Tedrisat Umum Müdürü olduğum tarihten beri bu mesele ile yani Türkiye köylerine köyün çocuklarını alarak öğretmen yetiştirmek davasına kendimi vermiş olduğum için, bu müesseselerin fena gidişini önceden gördüm. Bu bir talih eseridir. Müesseselerimizi o şekilde gördüm ki; bana mühim bir vazife düşüyordu ve o vazifeyi yaptım... Biraz evvel ismi telaffuz edilen adam etrafımı kandırmıştı, iffal etmişti. (Tonguç baba mı sesleri). Evet, Tonguç Baba. Bütün hüsnüniyet sahiplerini, bütün iyi niyet sahiplerini iffal etmişti. Tonguç babayı def ederken hiçbir mukavemetle karşılaşmadım". Fevzi Çakmak, "*Kuruluşundan Kapatılışına Kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi İçerisinde Köy Enstitülerine Yönelik Muhalefet*", Dokuz Eylül Üniversitesi *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, VI/15, (2007/Güz), s.s. 221-250*

⁷¹ *Yeni Sabah*, 11 Şubat 1947.

⁷² Yücel'in savunması için bakınız. Hasan Ali Yücel, *Davam*, Türkiye İş Bankası Yay., Ekim 2011, İstanbul.

⁷³ Cemil Koçak, *Rejim Krizi*, s. 355.

⁷⁴ Niyazi Berkes, *Unutulan Yıllar*, İletişim Yay., İstanbul, 1997, s. 392. Sirer ile ilgili benzer iddialar için bakınız. Uğur Mumcu, *40'ların Cadı Kazanı*, Tekin Yay., İstanbul, 1993, s. 141.

⁷⁵ *Vatan*, 6 Şubat 1947.

⁷⁶ *Cumhuriyet*, 12 Şubat 1947.

Aynı süreçte önemli bir tasfiye hareketi de Ankara'da Dil-Tarih'te yaşanmış, savaş yıllarında Yurt ve Dünya ile Adımlar dergilerini çıkaran Muzaffer Şerif Başoğlu, Behice Boran, Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav basının ve öğrencilerin aktif katılımıyla üniversiteden ve ülkeden uzaklaştırılır.⁷⁷ Söz konusu hocalar Hasanoğlu Köy Enstitüsü ile yakın ilişki içinde olan ve sık sık bu kuruma ders vermeye gelen kişilerdir. Diğer yandan Yurt ve Dünya dergisi bakanlık tarafından birçok Enstitünün kütüphanesi için satın alınmış, bu durum daha sonra Köy Enstitüleri'nde komünist yayınlarının okunduğunun kanıtı olarak gösterilmiştir. İçişleri Bakanı Sökmensüer'in Yücel-Öner Davası'nı doğuran Meclis'teki konuşması aynı zamanda Dil-Tarih hocalarına yönelik bir saldırının başlamasına da neden olur. 1 Mart 1947'de 67 öğrenci Milli Eğitim ve İçişleri Bakanlıklarına başvurarak Boratav ve Boran'ın üniversiteden çıkarılmalarını ister. Söz konusu "milliyetçi" gençlerle Bakan Sirer Ankara Palas'ta buluşur. Ardından Boratav'ın DTCF'deki konferansı öğrenciler tarafından basılır, göstericiler "kahrolsun komünistler" diye bağırır.⁷⁸ Gösterilerin de etkisiyle hocalar hakkında "üniversite kürsüsünde yabancı ideolojileri yayarak Türk gençliğine zarar saçmak isnadıyla" soruşturma açılır. Tasvir gazetesinde Cihat Baban "Milliyetçi Türk gençliğine muvaffakiyet diler".⁷⁹ Nadir Nadi ise, yüksek öğrenim gençliğinin komünizm tehlikesine karşı ciddi bir mücadele açtığını memnuniyetle haber aldığını belirtir.⁸⁰ Bunların yanında Dil-Tarih hocaları iş başına geldikleri takdirde kuracakları sokak mahkemeleriyle idam edecekleri milliyetçilerin listelerini taşıyorlardı. Bunların lisansı ile Moskova radyosunun lisansı arasında benzerlik dikkat çekmekteydi. Türkiye'de komünist ajanlar vardı ve bunlar sağlam olan bünyemizi kemirmek inkıraza mahkûm etmek için çeşitli şekillere bürünerek çalışıyorlardı.⁸¹ Basındaki bu hava öğrencileri daha da cesaretlendirmiş, 27 Aralık 1947 günü gösteri yapan gençler, Rektör Şevket Aziz Kansu'nun odasını basarak "kahrolsun komünistler" diye bağırmasını sağladıktan sonra istifa mektubu imzalatmışlardı.⁸²

Bütün bunlardan kesin sonuç elde edilemeyince yasama yoluyla hocaları üniversiteden uzaklaştırma yöntemine başvurulur. 3 Mayıs 1948'de Milli Eğitim Komisyonu'nun hazırladığı rapor doğrultusunda DTCF'de görevli üç öğretim üyesi "zararlı telkinler verdikleri" anlaşıldığından yeni öğretim üyelerine yer sağlamak için "halen bu derslere tahsis edilmiş olan kadroların ve bu kadrolarla yapılmakta olan hizmetlerin kaldırılmasına" karar verilir.⁸³ Aynı günlerde anti-komünist siyasal iklimin yarattığı baskı sonucunda yurt dışına çıkmaya çalışan Sabahattin Ali'nin öldürüldüğü de unutulmamalıdır. Dil-Tarih hocalarının tasfiye edildikleri süreç Sovyet tehdidinin sürdüğü, Truman Doktrini'nin ilan edildiği, İran ve Yunanistan'da "komünizm tehlikesinin" devam ettiği bir döneme denk gelmiştir. Ayrıca bu dönemdeki anti-komünist havanın artmasının başka bir anlamı daha vardır. Savaş sonrasında uluslararası alanda yalnızlık çeken Türkiye, Sovyet tehlikesine karşı güçlü bir müttefik arayışına girmişti. İktidar "komünizm tehlikesi"ni sürekli gündemde tutarak, Batı'nın Türkiye'ye olan ilgisini daha da arttırmaya çalışıyordu. Sonuçta bu çabalar işe yarayacak ve Türkiye, Amerika'nın dikkatini çekip Marshall yardımından yararlanacak, Truman Doktrini'nde önemli bir ülke sayılacaktır.

⁷⁷ Ayrıntılı bilgi için bakınız. Mete Çetlik, *Üniversite Cadı Kazanı 1948 DTCF Tasfiyesi ve Pertev Naili Boratav'ın Müdafası*, Tarih Vakfı Yurt Yay., 1998.

⁷⁸ Uğur Mumcu, *40'ların Cadı Kazanı*, Tekin Yay., İstanbul, 1993, s. 101

⁷⁹ *Tasvir*, 12 Aralık 1947

⁸⁰ Nadir Nadi, "Komünizmle Savaşırken", *Cumhuriyet*, 14 Aralık 1947

⁸¹ *Tasvir*, 21 Aralık 1947

⁸² Mete Çetlik, *Üniversite Cadı Kazanı 1948 DTCF Tasfiyesi ve Pertev Naili Boratav'ın Müdafası*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1998, s. 24

⁸³ Mete Çetlik, *A.g.e.*, s. 27

Sonuc

Kemal Karpat'a göre, Türkiye'de özellikle de II. Dünya Savaşı'ndan sonra komünizmle savaş kisvesi altında başlayan reaksiyon, cumhuriyetin getirdiği devrimlerin birçoğuna el atmış, onları düpedüz zayıflatmıştır.⁸⁴ Hatta bu dönemde komünizmin geniş bir biçimde tanımlanmasından dolayı komünizmle ilgili olmayan kişi ve kurumlar da komünizmle ilgili görülerek mahkûm edilmiştir. Karpat'a göre komünizmle mücadele "kültürel bir irtica"ya dönüşmüştür. Dolayısıyla ortaya çıkan bu kültürel irticanın en önemli hedefi Hasan Ali Yücel olmuştur. Çünkü belli bir kesim için Hasan Ali Yücel, Türkiye'deki komünistlerin koruyucusuydu. Sonuç olarak bizzat CHP iktidarı tarafından başlatılan kültürel irtica, Köy Enstitüleri'ni komünist yuvaları olarak görüyor, bu okulların tasfiyesini talep ediyordu. İlginç olan ise, CHP ve DP arasında neredeyse her alanda yaşanan uzlaşmazlığın, söz konusu "komünizmle mücadele" ve Köy Enstitüleri olunca siyaset birliğine dönüşmesidir. Hatta 1951 yılı içerisinde Türkiye'deki komünistlik faaliyetlerinin görüşüldüğü Meclis'teki gizli oturumda DP ve CHP milletvekilleri Köy Enstitüleri'ne yönelik "komünistlik" suçlamasında adeta birbirleriyle yarışmışlar, kürsüye gelen Şemsettin Sirer "Tonguç babayı" def ederek söz konusu okulları "komünistlerden temizlediğini" bu konuda aslan payının kendisine ait olduğunu söylemiştir. Kendisinden sonra kürsüye gelen DP hükümetinin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri ise Sirer'i onaylayarak "hizmetlerinden" dolayı kendisine şükran duyduğunu belirtmiştir.⁸⁵

Diğer yandan bütün bu tartışma ve gürültülerden ürken birçok kimse de düşüncelerini ve yazılarını herhangi bir menfi yorumdan kaçınmak için rötuş etmek zorunda kalmıştır.⁸⁶ Köy Enstitüleri'nin öğrencilere kazandırdığı akılcı ve analitik tutumun köylüleri de etkileyerek onları sosyalist görüşlere doğru götüreceğinden korkuluyor, köylülerin kötü sosyal ve ekonomik durumları karşısında, bu görüşlerin de sınıf mücadelesi doğuracağına inanılıyordu.⁸⁷ Dolayısıyla devlet açısından Enstitülerin bir an önce tasfiyesi kaçınılmaz bir hal alıyordu.

Kaynakça

Sürelî Yayınlar

1-Gazeteler

Akşam
Cumhuriyet
Tan
Tanin
Tasvir
Ulus
Vatan
Yeni Sabah

2-Dergiler

Ayın Tarihi
Orhun
Toplum ve Bilim

⁸⁴ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa Yay., İstanbul, 1996, s. 297

⁸⁵ TBMM TD, Dönem 9, X, 6. Birleşim, s.s.31-32. Aktaran Fevzi Çakmak, *A.g.m.*, s. 245.

⁸⁶ Ayrıca bu dönemdeki kültürel irticanın boyutları anlamak şu örnek etkileyicidir: Lermontov'un klasikleşmiş "Şeytan" adlı eseri Türkçeye çevrilmiş, ancak bazı bölümlerinde Türk aleyhtarı yazılar yer aldığı için tenkit edilmiş, hatta CHP milletvekillerinden Fahri Kurtuluş, bu bölümlerin romandan çıkarılması için Meclis'te bir teklif vermiştir. Yurt ve Dünya, Kadro gibi dergilerin koleksiyonları, solcu sayılan edebiyat eserleri Başta Köy Enstitüleri'nin kütüphaneleri olmak üzere resmi kurumlardan çıkarılmıştır. Kemal Karpat, *A.g.e.*, s.300.

⁸⁷ *A.g.e.*, s. 303.

İncelenen Yapıtlar

1-Kitaplar

- AVCIOĞLU, Doğan (2001) *Türkiye'nin Düzeni*, Tekin Yay., İstanbul
- BERKES, Niyazi (1997) *Unutulan Yıllar*, İletişim Yay., İstanbul
- ÇETİK, Mete (1998) *Üniversite Cadı Kazanı 1948 DTCF Tasfiyesi ve Pertev Naili Boratav'ın Müdafası*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul
- DARENDELİOĞLU, İlhan (1977) *Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri*, Toker Yay., İstanbul
- DERİNGİL, Selim (2003) *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yay., 3. baskı, İstanbul
- DÜNDAR, Can (2002) *Köy Enstitüleri*, İmge Yay., 3. Baskı, Ankara
- ERER, Tekin (1965) *Basında Kavgalar*, Yeni Matbaa, İstanbul
- ERİM, Nihat (2005) *Günlükler 1925-1979* I. Cilt, Yapı Kredi Yay., İstanbul
- GEDİKOĞLU, Şevket (1971) *Evreleri, Getirdikleri ve Yankalarıyla Köy Enstitüleri*, İş Matbaacılık ve Ticaret, Ankara
- GOLOĞLU, Mahmut (2012) *Milli Şef Dönemi*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul
- GÜRKAN, Nilgün (1998) *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)*, İletişim Yay., İstanbul
- GÜRÜN, Kamuran (1991) *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, TTK Yay., Ankara
- İNAN, M. Rauf (1998) *Bir Ömrün Öyküsü*, Cilt 2, Öğretmen Yay., Ankara
- KARPAT, Kemal (1996) *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa Yay., İstanbul
- KAYALI, Kurtuluş (2000) *Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı*, İletişim Yay., İstanbul
- KOÇAK, Cemil (1996) *Türkiye'de Milli Şef Dönemi I-II*, İletişim Yay., İstanbul
- KOÇAK, Cemil (2013) *Türkiye'de İki Partili Siyasal Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) Rejim Krizi*, Cilt 3, İletişim Yay., İstanbul
- KÜÇÜK, Yalçın (1984) *Türkiye Üzerine Tezler II*, 2. baskı, Tekin Yay., İstanbul
- MUMCU, Uğur (1993) *40'ların Cadı Kazanı*, Tekin Yay., İstanbul
- NADİ, Nadir (1991) *Perde Aralığından*, Çağdaş Yay., 4. baskı, İstanbul
- SERTEL, Sabiha (1982) *Roman Gibi*, Belge Yay., İstanbul
- SERTEL, Yıldız (1994) *Annem Sabiha Sertel Kimdi Neler Yazdı*, Yapı Kredi Yay., İstanbul
- SERTEL, Zekeriya (2000) *Hatırladıklarım*, Remzi Kitapevi Yay., 4. Baskı, İstanbul
- TEVETOĞLU, Fethi (1967) *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler*, Ankara
- TOKER, Metin (1971) *Türkiye Üzerinde 1945 Kâbusu* Akis Yay. Ankara
- TONGUÇ, Engin (2009) *Bir Eğitim Devrimcisi İsmail Hakkı Tonguç Yaşamı, Öğretisi, Eylemi*, Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği Yay., İzmir
- TÜRKOĞLU, Pakize (2009) *Tonguç ve Enstitüleri*, Türkiye İş Bankası Yay., 4. Baskı, İstanbul
- YÜCEL, Hasan Ali (2011) *Davam*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul

2- Makaleler

- BOZKURT, İbrahim "II. Dünya Savaşı Sonrası Amerikan Missouri Zirhlisi'nin İstanbul Limanı'nı Ziyareti Üzerine Değerlendirmeler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.IV, S.15, Yıl 2007/ Güz, İzmir, 2009
- ÇAKMAK, Fevzi, "Kuruluşundan Kapatılışına Kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi İçerisinde Köy Enstitülerine Yönelik Muhalefet", *Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, C.VI, S.15, Yıl 2007/ Güz, İzmir, 2009.
- ERDİLEK, Neşe, "Hükümetler ve Programları", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt IV, İletişim Yay.
- KARAÖMERLİOĞLU, M. Asım, "Köy Enstitüleri Üzerine Düşünceler", *Toplum ve Bilim*, Sayı 76, Bahar 1998, İstanbul, 1998

KOÇAK, Cemil, “İrkçılık-Turancılık Davasının Siyasi Rövanşı: Öner-Yücel Davası”, *Doğumunun 100. Yıldönümünde Hasan Ali Yücel Sempozyumu*, İzünider Yay. İzmir, 1997

SEZER, Duygu Bazoğlu, “Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye’nin ittifaklar Politikası”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, TTK yay., Ankara, 1999

TELLAL, EREL, “SSCB’yle İlişkiler” *Türk Dış Politikası Kuruluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Editör Baskın Oran, İletişim yay., Cilt 1, 4. Baskı, İstanbul, 2002

